

# Till förvirringens lov

*Klarhet anses vara en dygd som omfattar både tanke och framställning. Men finns det något att säga till dunkelhetens och förvirringens försvar? Claes Gustafsson föreslår att förvirringen utgör en viktig etapp på vägen till kunskap.*

I yngre år råkade jag ofta i starkt engagerade ändlösa diskussioner med familj och vänner – ibland tills de helt enkelt tröttnade på att lyssna. (Jag blev faktiskt inte så mycket bättre med åren, men vad kan man göra ...) Någon gång då jag – i lägre tonåren – blev alltför yvig i min argumentering, konstaterade min mor, med ett visdomsord som följt mig genom livet, att: "det dunkelt sagda, är det dunkelt tänkta." Som vanligt, visade det sig, citerade hon **Esaias Tegnér**: "Vad du ej klart kan säga, vet du ej; med tanken ordet föds på mannens läppar: det dunkelt sagda är det dunkelt tänkta". ("Epilog vid magisterpromotionen 1820".)

Visst ryckte jag till varje gång inför den skarpa domen, men så lätt tar man inte ordet ur munnen på en entusiastisk tonåring. Fast kvar i minnet blev det likväl. Senare i livet, som forskare och lärare, har jag då och då i min tur citerat den övertygande frasen – till diskussionspartners, till studenter och till doktorander. Det är nämligen viktigt att formulera sig klart och förståeligt, brukade jag säga. Kan du inte det, då kommer ditt bud-

skap inte att nå fram. Då når du inte den effekt som du eftersträvar. Och i en värld där en stor del av karriär och framgång är beroende av hur du får fram dina budskap, är suddighet och oklarhet en svaghet.

## Den dunkla vägen till kunskap

Så gjorde ock jag härom dagen, till mig själv, då jag insåg att jag hade uttryckt mig i oklara termer. "Det där var faktiskt oklart", tänkte jag. "Det dunkelt sagda är det dunkelt tänkta." Men, sedan började jag fundera på det hela. Eller snarare vände jag på steken. Vad är det egentligen för fel i att tänka dunkelt, oklart? Javisst, det vore väl bra om man kunde reda ut allt i form av en idealiskt slutgiltig och entydig sanning. Att som **Platon** kunna se de absoluta, entydiga och eviga idealen, idéerna, att som **Descartes** kunna leta sig fram till ett odiskutabelt *cogito, ergo sum* – jag tänker, alltså finns jag, det vore väl eftersträvansvärt, målet för allt kunskapssökande. Om A är lika med B, och B är lika med C, då är A lika med C. Javisst, så är det ju! Det absolut

entydiga är något filosofer ständigt strävar till – och ibland kanske när.

Ja, så är det säkert. Men vägen dit är ofta lång. Och på vägen till kunskap råder ju alltid dunkel – annars vore vi ju redan framme vid målet. Så filosofi och vetenskap är ju i många fall ett tillstånd av något som du ännu inte "klart kan säga", som du inte vet men kanske anar. Ja, just det, som du anar. Dunkelt.

Då jag häromdagen kom att minnas min mors uppfordrande ord, var situationen just denna – och ljusstrålen riktades mot mig själv. Jag hade uttalat något med min vanliga säkerhet, men så slogs jag av att det var något som var oklart i de outtalade premisserna bakom min argumentering. Jag tänker ofta, kanske hela tiden, insåg jag, ganska dunkla och oklara tankar. Därför råkar jag så ofta i dispyter. Jag försöker formulera mina tankar i klara och entydiga termer, men lyckas inte nå ända fram. Jag citerar gärna **William av Ockham**, även om jag sedan inte själv riktigt når upp till idealen.

Så efter att under ett långt liv trofast har hållit fast vid min mors intellektuella pekpinne, inser jag nu plötsligt att jag hela tiden, så gott som åtminstone, har levt mitt tänkande liv i dunklet. Ja, mer än så, jag tror att jag faktiskt dras till det, till dunklet. Inte för att jag gillar oklarhet, men för att jag grips av en vag känsla att det är där, i den världen, som vägen till klarhet börjar. Jag har, misstänker jag, en intuitiv känsla för att just i den dunkla världen gömmer sig vägar till klarhet. Som en jakthund, sökande spår och dofter bland blåbärsris och mossor, sniffar jag fram möjliga dunkelheter som kräver utredning och förklaring. Sträva mot klarhet, det kan man ju faktiskt göra bara om man befinner sig i ett tillstånd av oklarhet.

*filosofi och vetenskap är ju i många fall ett tillstånd av något som du ännu inte "klart kan säga", som du inte vet men kanske anar.*

Så då, plötsligt, vädrade alltså min inre spårhund något intresseväckande det dunkla – här döljer sig något som du inte riktigt förstår. Vad är det för fel på att tänka dunkelt. Varför? Nästan allt tänkande i världen är ju dunkelt, vagt, oklart, suddigt. De entydiga sanningarna i världen är få – och dessutom i regel mer eller mindre triviala. Och filosofer som envisas med ändlösa logiska utredningar blir ofta snabbt tråkiga, ja ointressanta. Hur många triumfatoriskt logiska pedanter och intellektuella översittare har man inte mött – och lämnat därhän!

## Förvirring som luktspår

Dunkelheten är inte nödvändigtvis det samma som totalt mörker, konturlöshet. Snarare kan vi se den som förvirring. Man känner igen sig – men ändå inte. Man

accepterar argumenten, men det känns fel på något sätt. "Ja, det verkar stämma", tänker man, "men här döljer sig något lurtt, något konstigt." Det kan vara fråga om inkonsekvenser eller oklarheter i argumenteringen, men det kan lika gärna gälla allmän trovärdighet eller empirisk brist på realism. Vi använder oss gärna av uttryck som "kritiskhet" eller "skepsis", men de är livshållningar. Båda orden hör till filosofins och samhällsvetenskapernas "finord" eller salongsbegrepp. De omfattar dels en praktisk grundläggande metodologiskt insikt om fruktbara tillvägagångssätt. Dels står de för det man kunde kalla filosofiskt moraliserande – att vara okritisk, att inte förhålla sig skeptisk, är i våra kretsar genant, ja närapå skambelagt. Kritiskhet och skepsis lyfts därför ofta fram som ett slags självberöm.

Men, man kan bli förvirrad just som en följd av sin skepsis eller av att man förhåller sig kritiskt till ett påstående eller en berättelse. Världen är sällan så enkelt beskaffad, att man kommer fram till sanningen omedelbart då man lyft fram sitt kritiska sinne. Gör man det på allvar, finner man sig plötsligt stirrande ned i det oklara, det dunkla. Man blir helt enkelt förvirrad. Just till följd av sin kritiskhet.

*Man är nämligen förvirrad på ett riktat sätt, förvirrad rörande någonting som kunde vara. Man letar inte helt i blindo; man har en riktning för sitt letande, ett uppslag, en tråd.*

Förvirring däremot är inte ett förhållningssätt utan ett tillstånd man kan råka i. Och i förvirringen ligger första steget på kunskapens stig. Man håller med, men ändå inte. Det är förvirringen som formar det luktspår jakt hundens nos letar fram. Man är nämligen förvirrad på ett riktat sätt, förvirrad rörande någonting som kunde vara. Man letar inte helt i blindo; man har en riktning för sitt letande, ett uppslag, en tråd.

Jag älskar att reda ut trassliga snören, helt konkret alltså. Trassliga nät också. Jag vet, jag känner, att det rent topologiskt måste gå att reda ut trasset, och då blir ju försöket utmanande, intressant. Förvirring är som stora trassel; jobbar man tillräckligt länge så kanske man kommer fram till ett lite klarare svar. Jag älskar förvirring, den är en intellektets lustupplevelse.

Så det gäller att möta förvirringen positivt. Den är en inbjudan till tanke, ett första steg. Här, just här, säger den, döljer sig något intressant, här bör du leta. Luta dig ned, titta närmare, rör om bland mossorna och löv. Där nere, i dunklet, döljer sig något spännande.

*Claes Gustafsson är professor emeritus, KTH*

